

ДОКУМЕНТ № 2

Ордер гетьмана Кирила Розумовського¹ київському полковнику Дарагану² щодо заборони вільних переходів посполитим без письмової згоди поміщиків (22 квітня 1760 р.)

[...] Поданным у нашу Генералную войсковую канцелярию от суда Войскового генерального доношением представленно, что в оном Генеральном суде слушанно дела, произведенного и решенного в полковой Миргородской канцелярии по иску коллежского ассесора, грузинского князя Давида Церетелева на бывшего подданного его, жителя хоро[л]ского Данила Карабленка, о непереходе ним по-прежнему в его, Церетелева, владение и о протчем, по которому де делу в решении полковой канцелярии между протчим показано, яко ответчика Карабленка, что он на прежнее жие не перейшол, винить не следует, ибо де по указу 1742 г., августа 18 дня малороссийскому народу с места на место переход дозволен, скот же: лошаде, овцы и все, что ни имелос движимое и недвижимое в его, Карабленка, тогда, когда он с-под владения истецова отойшол, должен он, Карабленко, за ним, истцем, по силе прав оставить...

Да в указе е. и. в., из правительствующаго Сената 1748 г., июляб дня состоявшем и напечатанном, о непринимании переходящих из слободских полков между инних написано: по оному де именному е. и. в. августа 18 [1]742 г. указу такой волной с места на место переход позволен токмо в Малой России, да и то одному посполитому народу, а не козакам...

К тому ж, яко в Малой России всяк владелческий подцанный живет и ползуется владелческою землею и всякими угодии и тем себе во всем снабдевает, следовательно, что из движимости себе не приобретет — все то по зволению того, чии суть грунта, на коих он в жителстве состоит, то при оном ему дозволенному свободном с места на место переходе той нажитой движимости, которою он, ползуясь временно чужими грунтами и угодии, приобрел себе, забирать по силе вишепоказанных малороссийских прав не должен как по причине той, что он тое нажил не на своем грунте, а чий грунт, того и доход от оногo должен бить...

Того ради, во исполнение оной височайшой е. и. в. грамоти, данной нам на уряд гетманского достоинства, которою повеленно нам управлять всякие воинские и гражданские дела по войсковим правам, прежним обичаям и постановленным пунктам, и в наблюдение вишенаменених малороссийских прав... приказуем во всей Малой России учинить публекацию, даби посполитой народ при переходе своем з одного владения в другое нажитого ими из владелческих грунтов имениа не забирали и с того владелцам убитка не наносили. Равним образом и владелци, принимая из чужого владения к себе посполитого, нажитого в другом владении им имениа, не принимали б, но буди кто в том изобличении явится, волен будет владелец тот, от которого

¹ Розумовський Кирило Григорович (1728 - 1803) — останній гетьман Війська Запорозького. Граф Російської імперії, генерал-фельдмаршал.

² Дараган Юхим Федорович (? - 1762) — київський полковник, зять Розумовських.

посполитий отойшол с нажитим имением к другому владельцу и там его принято без письменного вида, искать с того владельца слушного удовольствия и награждения по силе малороссийских прав, по яким искам в малороссийских судах по тем же малороссийским правам и поступленно бити должно без всякия отмени, оставя им, посполитим, свободный в силе. вшцепрописанного имянного е. и. в. указа переход.

Однак даби и владельцы иногда, под видом набитого посполитими у них именина, задерживать у себе тех посполитых не могли, а тем водного переходу им не воспящали, то должныствуют оные посполитие при отходе своем явится у владельцев для взятия к волному себе переходу писменного свидетельства, которое владельцы безспорно и давать должны. ...

Но ежели кто такому приниманию бегающих хазяйских без отпуску и писменных свидетельств, колми паче с подговору служителей, избличенным явится, то и с таковыми поступать во всех малороссийских судах в случае чией жалобы по силе малороссийских прав без отмени [24, с.56-60].

Запитання та завдання

1. Прочитайте уважно текст листа Кирила Розумовського та розкажіть про становище селян і козаків в означений період.
2. Охарактеризуйте положення про те, що «...посполитой народ при переходе своем з одного владения в другое нажитого ими из владельческих грунтов именина не забирали и с того владельцам убитка не наносили...»

ДОКУМЕНТ № 3

Прохання малоросійського шляхетства і старшин про відновлення давніх прав Малоросії (грудень 1763 р.)

О вольностях малороссийских вообще

Прежде всего всеподданнейше вашего императорского величества просит подтвердить все прежние права, обыкновения, привилегии, вольности и преимущества, данные и утвержденные от королей польских и великих князей литовских, и от предков в. и. в., всероссийских государей, а особливо государя, царя и великого князя Алексея Михайловича во время подданства гетмана Богдана Хмельницкого малороссийского гетману, шляхетству, духовному чину, войску, мещанству и всему народу, чтоб оные в вечные времена содержимы и сохраняемы были без всякого нарушения и в таком точно разумении и силе, как иные написаны и заключены, чтоб как все генерально, так и каждый партикулярно своими правами, обыкновениями, вольностями и преимуществами пользовался, оных во всех случаях употреблять и тем себя охранять могли [...]

О вольностях малороссийских казаков

[...] И для того всеподданнейше в. и. в. просим подтвердить малороссийским и низовым запорожским казакам все их прежние привилегии и вольности, а именно: вольное избрание гетмана и старшины, и чтоб они по воинским делом между собою от них и судимы были, а по земским и градским в тех же судах ведомы были, что и шляхетство, чтоб как они сами, кроме воинской настоящей службы, от всяких других должностей, податей и работ, так и по

смерти их, жоны и дети их теми же свободами, что и они, пользовались; имения же их, то есть: дома, хутори, роши, сады, займища, огороды, сеножати и прочие земли и угодия, чтоб свободны от всяких налогов, постоев [...] словом сказать: чтобы они ни к чему другому и никогда употребляемы не были, кроме настоящей воинской и вашему императорскому величеству должной службы.

О вольностях мещан

Мещанство некоторых малороссийских городов имеет особливые свои привилегии и вольности, данные ему от королей польских и подтвержденные от предков вашего императорского величества, и судится особливим своим правом, называемым магдебургским, а прочие города и местечки от владельцев или поставленных над ними урядников - по своим древним обыкновениям, а в земских делах - теми же правами, что и шляхетство; всеподданнейше и. и. п. просим подтвердить, малороссийскому мещанству все его прежние привилегии и вольности, и чтоб те города, которые имеют право судится по правам Магдебургским, и впредь бы оными судились, прочие же города и местечка, чтоб судимы были по своим обыкновениям от владельцев и урядников.

О учреждении университетов, гимназий и типографий

К бессмертной вашего величества императорской славе, а к просвещению и пользе малороссийского народа весьма много служить может, ежели всемилостивейше указать соизволите, по примеру находящихся в иностранных государствах университетов и гимназий и с такими ж привилегиями, завести и в Малой России два университета и несколько гимназий; первый из оных университетов, состоящий из четырех факультетов, может быть в Киеве на том же месте, где ныне Киево-Братский училищный монастырь [...]; а другой — в Батурине, состоящий из трех факультетов, кроме богословского; а гимназии — в тех городах, которые ми к тому за способные изберем и усмотрим [...] При тех же университетах, а где за потребное судится, и при гимназиях должно быть типографиям для печатания как церковных, так и гражданских книг... [23, с.89-91,98].

Запитання та завдання

1. Уважно прочитайте текст поданого документу та розкажіть причину звертання колишньої козацької старшини до російського царя.
2. Чому на рівні прав козаків і міщан ставились прохання відкриття у Києві та Батурині університетів, а також гімназій.

ДОКУМЕНТ № 1

Указ Катерини II³ про ліквідацію гетьманства та утворення Малоросійської колегії (10 листопада 1764 р.)

Після всемилостивішого від нас звільнення графа Розумовського за його проханням, з чину гетьманського наказуємо нашому Сенатові для належного управління в Малій Росії створити там Малоросійську колегію, в якій бути

³ Катерина II Велика (1729— 1796) - російська імператриця (1762–1796 рр.). Дружина імператора Петра III, мати імператора Павла I. Період правління Катерини II у російській та європейській історіографії став «золотою добою» російського абсолютизму. Її правління отримало назву «просвіченого абсолютизму».

головним нашому генералу графу Румянцеву і з ним чотирьом великоросійським членам. Великоросійських членів наймилостивіше ми тепер призначаємо: генерал-майора Брандта і полковника князя Платона Мещерського; на останні ж дві вакансії, вибравши негайно кандидатів, Сенат повинен представити нам; малоросійських — генерального обозного Кочубея, генерального писаря Туманського, генерального осавула Журавку та хорунжого Данила Апостола...

Нижчих канцелярських службовців вибрати йому, графу Румянцеву, на свій розсуд. Ми, бажаючи, щоб між визначеними в цю колегію чинами ніякої різниці не було і щоб кожний своє місце міг займати за чином старшинства, наймилостивіше наділяємо цих малоросійських чинів зрівнюванням у класах з великоросійськими нижченаведеними чинами, а саме: генерального обозного Кочубея — генерал-майорським, генерального писаря Туманського - чином статського радника, генерального осавула Журавку і хорунжого Апостола — полковницькими. А в судах, створених в Малій Росії в минулому 1763 р., на підставі нашого іменного указу — підкоморських земських в кожному полку по два, а в Ніжинському — три, до складу яких визначаються підкоморії, судді, підсудки і писарі з щорічними виборами як тимчасові, то наказуємо і цим, поки вони будуть мати після виборів такі звання, вважатися за урядами, а саме: підкоморіям — першим після малоросійського полковника, земським суддям з першорядними бунчуковими товаришами, по старшинству, підсудкам з бунчуковими другорядними, писарям земським проти осавулів полкових, по старшинству, а возним бути першим під сотником малоросійським.

За відсутністю тепер гетьмана, призначеному від нас головному малоросійському командирові мати такі права, як генерал-губернатору і президенту Малоросійської колегії, де він в справах суду і розправи має голос голови за генеральним регіментом, а в решті справ, як-от: підтримування в народі доброго порядку, загальної безпеки і виконання законів — повинен він поступати як губернатор, тобто як особливий нам довірений в нашу відсутність. Запорозькій Січі, яка була під управлінням гетьмана, бути тепер підвладною цьому малоросійському урядові. З огляду ж на надмірні та надзвичайні витрати, що при цьому званні мають бути, наймилостивіше надаємо йому, графу Румянцеву, зверх належної на його чин платні, з тамтешніх прибутків по 4000 карбованців харчових грошей на рік та на генерал-губернаторський уряд село Кучерівку Кучерівського відомства з належними до нього селами й хуторами та село Середину Буду [34, с.133-134].

Запитання та завдання

1. За поданим історичним джерелом розкажіть про діяльність російської імператриці Катерини II. Чи можна її вважати дійсно Великою?
2. Чи дійсно К. Розумовський сам прохав його звільнити з посади гетьмана?
3. Як ви вважаєте чому російська імператриця надавала колишнім українським старшинам права російських вельмож?